

Gyermekotthoni esélyek

A gyermekvédelmi intézményrendszer egyik legtöbbet vitatott eleme a gyermekotthon. Noha Magyarországon többnyire szélsőséges álláspontokat fogalmaznak csak meg róla, amely szerint „minden jobb, mint hogy egy gyerek intézetbe kerüljön”, illetve, hogy „még mindig jobb, mintha az elhanyagoló, bántalmazó családjában élne, vagy az utcán lődörögne a gyerek”, és „vannak nagyon jó intézetek, ahol segítenek a gyerekeknek, de többségükben eszköztelenek, tehetetlenek, csak az megy oda dolgozni, aki nem tud máshová”...

Sajnos, szemben más országokkal, alig tudunk valamit arról, hogy valójában kinek, milyen módon segít, vagy árt a gyermekotthon, hogy milyen módon működik, hányféle formában, programmal. Arról is nagyon kevés információ van, hogy a gyermekotthonba kerülő gyerekek milyen eredménnyel tudják feldolgozni a korábban elszenvedett sérelmeiket, traumáikat, mit és hogyan tud kompenzálni a közösségi nevelés, és mennyiben képes felkészíteni a kikerülőket a felnőtt életre. Aligha van adatunk arról, hogy a többnyire sokéves intézeti tartózkodás mennyiben a gyerek szükséglete, mennyiben a rendszer tehetetlensége és hogy a magas költségeket indokolják-e az eredmények, illetve, hogy hogyan lehetne, kellene jobban elkölteni a pénzt, adott esetben jóval többet adni a bizonyíthatóan jól működő modellekre. Többnyire anekdotikus információkkal rendelkezünk csak arról, hogy mi történik a gyermekotthonokból kikerültekkel, mint ahogy arról is, hogy mennyire vált be az utógondozás lehetősége, illetve, hogy kik azok, akik részesülhetnek ebben és kik nem a gyakorlatban.

A nemzetközi szervezetek – UNICEF, Európa Tanács, WHO – nagy figyelmet szentelnek a családjukon kívül nevelkedő gyerekeknek és fiataloknak, és számtalan vizsgálatot, kutatást finanszíroznak, vagy folytatnak ők maguk annak érdekében, hogy teljesebb képet kaphassunk az egyes országok jogi, szakmai felfogásáról, gyakorlatáról. A legtöbb erőfeszítés annak érdekében történik, hogy megelőzhető legyen a családból való kiemelés, működjön az alapellátás, és a helyi ellátók együttműködésével a gyerekek, fiatalok szükségletei szerinti legjobb formában kapjanak segítséget. Ha minden törekvés ellenére sikertelen a családsegítés, akkor viszont közismerten a legstabilabb megoldásra – az örökbefogadásra, illetve e lehetőség hiányában a nevelőszülői ellátásra kell törekedni. Ezzel együtt tény, hogy a családjuktól ideiglenesen vagy tartósan távol élő gyerekek egy jelentős része indokoltan intézményekben él. Vannak országok, ahol rendkívül alacsony az intézetekben élők száma, és relatíve rövid az ott töltött idő is. Ideális esetben a kicsi gyerekek – 12 év alatt – semmi körülmények között nem kerülnek intézménybe, hiszen számukra az elsődleges szempont a személyes szeretetkapcsolat, kötődés biztosítása, és esetükben semmi nem indokolhatja a hosszabb intézményes elhelyezést a családi jellegűvel szemben. Az ennél is jobban kiemelt csoport a 0-3 évesek korosztálya, ahol mindent meg kellene tenni annak érdekében, hogy egy napot se töltsenek nem családi környezetben.

A WHO közreműködésével végzett Európai Unió kutatásunk adatai szerint Magyarország a 6. legrosszabb helyet foglalja el európai összehasonlításban, ha a 3 év alatti intézetben élő gyerekek számát tekintjük.¹ Hozzá kell azonban tenni, hogy a gyerekek száma öröndetesen csökken évről évre, és egyre gyakoribb, hogy azonnal nevelőcsaládba kerülnek. Egyet kell érteni azokkal a szakemberekkel, akik úgy vélik, nem elég elkerülni az intézeteket, biztosnak kell abban is lennünk, hogy az alapellátásban gondozott gyerekek biztonságban vannak, mint ahogy abban is,

hogy a választott nevelőcsalád kellően motívált, felkészült és képes a gyerek szükségleteit kielégíteni. Sajnálatos módon jogos az a gyakori ellenérv, hogy a nevelőszülők a gondos felkészítés és szupervízió ellenére sem képesek sokszor abban támogatni a gyerekeket, hogy mielőbb visszakerüljenek a vérszerinti családjukba, vagy örökbe adják őket. Ez azt is jelenti, hogy még mindig nem végzünk elég jó munkát ezen a téren, ugyanakkor az is igaz, hogy a kisgyermeket gondozó gyermekotthonokat senki nem kéri számon, amiért nemegyszer késlekednek – gyámként – a gyerek érdekében mindent megtenni a mielőbbi kikerülés érdekében, többnyire a kellő jogi szakértelem, erőforrás, személyzet, illetve idő hiányára hivatkozva, vagy még arra sem. Azért sem vonja őket, vagy az ott dolgozókat senki felelősségre, ha nem szeretik a gyerekeket, ha sikertelen, vagy boldogtalan egy gyerek élete az intézményben, igaz ez sokkal kevésbé derülhet ki, mint a nevelőszülő esetén. Sajnos nincs érdemi előrelépés azon a területen sem, hogy minden megtörténjen az újszülött, kisgyerek és az édesanya együtt tartására, speciális elhelyezéssel, akár a gyermekotthonban, akár speciálisan támogatott formákban, ami legalább az első meghatározó éveiben biztosítaná a gyerek számára a szülő közelségét, és segítene az anyáknak felnőni ehhez a feladathoz, megérni, tudatosabbá válni. Itt jegyzem meg, hogy ma már van lehetőség Magyarországon – Kecskeméten – arra is, hogy a börtönben született babák 1 éves korukig az édesanyjukkal maradjanak, egy erre a célra kialakított egységben. Ez az intézményes elhelyezés jó esélyt jelenthet, még ha nem is érthető, hogy miért csak a bent született babáknak jut ez a lehetőség és miért csak 1 éves korukig. Erre az ellátási formára is igaz, hogy intézmény ugyan, de nagyban hozzájárulhat a gyerek és az anya együtt maradásához, későbbi sikeres beilleszkedéséhez. Erről sok külföldi vizsgálat áll rendelkezésre, érdemes lenne ezeket figyelembe venni, és persze megvizsgálni, hogy az eddigi magyar tapasztalatok mit mutatnak, hogyan működik ez az új lehetőség. Tudomásunk szerint több mint 60 esetben volt már példa az anya és csecsemője együttes börtönbeli elhelyezésére, de

¹ Mapping the number and characteristics of children under three in institutions across Europe at risk of harm, University of Birmingham, 2005

nagyon sok kérvényezett együtt maradási elutasított a büntetés végrehajtással foglalkozó szervezet.

A nagyobb gyerekek esetében a gyereket otthon – különösen a lakóotthoni elrendezés – igazán kedvező lehet, ha a szakmai program, az ott dolgozók felkészültsége és motiváltsága, a gyerekek szükséglet szerinti elhelyezése megfelelő.

Az alapvető kérdés az, hogy megelégedhetünk-e azzal, hogy kimentjük a gyereket egy számára veszélyes élethelyzetből, a nélkülözésből, vagy ennél lényegesen többet is számon kell kérnünk az ellátórendszeren. Nyilvánvalóan csak az utóbbiról lehet szó. A gyerekek számára nyújtott hajlék, étel, ruha nem elegendő, ráadásul számolnunk kell azal is, hogy a feldolgozatlanul hagyott korábbi sérülések, tapasztalatok, emlékek nem múlnak el nyomtalanul, befolyásolják a gyerekek viselkedését, tanulási képességét, teljesítményét, későbbi életképességét, döntéseit, vagy éppen sodródását.

Számomra érthetetlen és értelmetlen, hogy a gyermekvédelmi szakellátásban dolgozó felkészült szakemberek miért vélelmezik, hogy a rendszerbe kerülő gyerek számára megszűnik, eltűnik a múlt, és a megváltozott helyzetben úgy tud viselkedni, mintha minden rendben lenne, újra kezdődne az élet. Honnan a hiedelem, hogy a gyerek számára magától értetődőek az új életkelet szabályai, korlátlanul tud alkalmazkodni az új helyzethez, emberekhez, gyerekekhez. Miért várják el sokan, hogy a gyerek hálás legyen, készséges és alkalmazkodó? Miért nem tud, akar a rendszer a legtöbb esetben számolni azzal, hogy nagyon hosszú időre, emberségre, odafigyelésre és jól megtervezett, egyénre szabott szakmai programokra van szükség ahhoz, hogy a bekerülő gyerekek megemésszék a velük történeteket, meggyászolják a veszteségeiket, beilleszkedjenek az új keretekbe. Miért nem egyértelmű, hogy ez jóval nehezebb, mint a felnőttek által is nehezen viselt új munkahelyre, más közösségre, környékre, lakásba kerülés, még akkor is, ha ez többnyire jobb élethelyzet, mint a korábbi, és nem veszteségekkel, szegénnyel jár.

A gyerekek, fiatalok, akik egyfelől megkönnyebbülnek ha kimentik őket lehetetlen helyzetükből, többnyire akkor is vágyanak vissza, ha ez nem reális és nehezen érthető. Ráadásul az esetek nagy részében az új elhelyezés csak bizonyos szempontból oldja meg

a helyzetet, nincs mód csodatevésre, a szülők, családtagok nem változnak meg egy csapásra, nem lesz könnyebb és sikerebb az iskola, nem teremnek a barátok, érzékeny, odafigyelő felnőttek, megvalósuló kívánságok. A súlyos terheket cipelő gyerekeket többnyire olyan intézmények fogadják, akik maguk is sokféle gonddal küzdenek. Nehéz az intézetek fenntartása, megfelelő színvonalú, számú munkakerő biztosítása, a fenntartó támogatásának elnyerése, a nagyon eltérő korú, háttérű és személyiségállapotú gyerekek nevelése. Az intézetek egy jó része legalább olyan „sokproblémás szülőnek” látszik, mint azok, akiktől el kellett venni a gyereket. Nem beszélünk még mindig arról, hogy az intézményes lét mennyi különböző bántalmazási lehetőséget rejt, és ezek nagyon ritkán kerülnek nyilvánosságra. A gyerekek egymás közötti agressziója, a felnőttek által elkövetett lelki és fizikai bántalmazás, az ugyancsak előforduló szexuális zaklatás felemlítése a szakemberek felzúdulását váltja ki. Sok intézményben kifejezetten neheztelnek azért, mert nem szabad a gyerekeket testileg fenyegetni – ez sajnos nem tart mindenkit ettől vissza –, és azt is természetesnek tekintik, hogy a gyerekekre és szüleikre súlyosan bántó, megalázó, önérzetüket megsértő kijelentéseket tegyenek, amikről többnyire nem is tudják, hogy ugyancsak tiltott bántalmazásnak minősülnek.

Néhány éve egy az intézményi abúusról egy napilapban írt cikkem alapján indulatos szakmai beszélgetés szerveződött a Szociális Szakmai Szövetségben, ahol a vitázó felek egyik fő érve az volt, hogy ha „kivisszük a nyilvánosság elé” ezeket az ügyeket – melyek hitelességét első körben kétségbe vonták –, akkor tovább rontjuk az intézetek és az ott dolgozók megítélését, ezzel csökkentjük a finanszírozás, fenntartás esélyeit és ezzel végső soron a gyerekeket fenyegetjük. Fel sem merült annak szükségessége, hogy a mainál jóval transzparensabb módon munkálkodjanak a gyerekeket gondozó intézmények – is – és törekedjünk arra, hogy értékelhető, az eredményességet mérő technikákat alkalmazzunk, ahol a gyerekek véleménye, részvétele is alapvető és magától értetődő.

Mit várhatunk akkor a gyerekintézményektől, gyereketthonoktól? A gyerekek szükségleteinek kielégítését kellene mindenképpen, mert ellenkező esetben megkérdőjeleződik a szakellátás értelme. Ha a statisztikai adatokat nézzük, szembeűnő, hogy milyen alacsony a kikerülő fiatalok iskolai végzettsége, rosszak az elhelyezkedési, lakhatási, családalapítási esélyeik. Magyarországon még nincsen adat arról, hogy a szakellátásból kikerülők, ott éveket eltöltők milyen arányban illeszkednek be, mi történik velük hosszabb távon. Arról sem tudunk, hogy melyek a jó, elég jó és a be nem vált gyakorlatok, mint ahogyan arról sem, hogy mennyi írható a sikertelenségből a korábbi nehézségek, és mennyi a rendszer, de legalább is a rehabilitáció elmaradásának a számlájára. Nincs vizsgálat, amely azt követné nyomon, hogy mi a leginkább meghatározó faktor, mik az ellenálló képességet – divatos szakszóval a rezilienciát – segítő módszerek, lehetőségek. Jóval többet kellene tudnunk arról is, hol, milyen kísérleti munkák folynak, milyen segítségre lenne szüksége leginkább a rendszerben dolgozóknak, hogyan biztosíthatnánk a mainál sokkal eredményesebben a gyerekek jogát a testi, lelki, szellemi fejlődéshez.

E számunkban több írás is foglalkozik olyan módszerekkel, lehetőségekkel, amelyek ehhez nyújthatnak segítséget.

Herczog Mária